

Bagges dæmning skulle gøre Ringkøbing til storby

Løjtnant Halvor Christian Bagge havde en vision, der ville have været en Lykke-Per værdig.

Bagge drømte om at se den lille vestjyske købstad Ringkøbing vokse til en storby, en havneby »af større rang« og med trafik på alle verdenshavene.

Vejen dertil skulle gå over en total inddæmning af Ringkøbing Fjord, men med en dyb sejlrende fra Vesterhavet og ind til havnen i Ringkøbing. Så kunne de fortvivlende besejlingsforhold gennem Nymindegab ophøre. Gabet var dengang eneste forbindelse til havet, men udløbet sandede til i tide og utide.

Første skridt til at realisere denne storhedsdrøm ville være at inddæmme det langstrakte strømløb, som forbandt Ringkøbing Fjord i det nordvestlige hjørne med Stadil Fjord længere mod nord.

Initiativet var taget allerede i 1844 af løjtnant Bagges far. Dette år ansøgte prokurator Søren Bagge Hansen på Rindum Kærgård om koncession på at opføre en dæmning tværs over Sandene, som strømløbet blev kaldt.

Saltsild, brændevin og drømmen om nyt land

Prokurator Søren Bagge Hansen var en af tidens driftige mænd, der – besejlet af en mægtig tro på fremskridtet – kastede sig over de mest forskelligartede foretagender.

Da der viste sig sild i fjorden, oprettede han straks et salteri og satte gang i en eksport af saltsild, bl.a. til Vestindien. Han byggede også et havfiske-salteri og -tørreri, som eksporterede fisk til bl.a. Messina og Hamborg.

I Ringkøbing by byggede han to brændevinsbrænderier.

På landbrugets område gjorde han en indsats ved at opdyrke mere end 100 tønder land hedejord. Faktisk var det hedeopdyrkningen, der inspire-

rede ham til landvinding af Sandene. Her kunne skabes omkring 440 hektar frugtbare enge med rigelige mængder hø til at fodre dyrene på de magre hedejorder.

I de tider var Holmsland Klit med Søndervig kun landfast helt oppe i nord ved Husby Klit. Ellers lå på den ene side Vesterhavet og på den anden side mod øst strakte sig det syv kilo-

meter lange strømløb, Sandene. Alt efter vind, vejr og vandstuvning i fjordene varierede vandstanden i Sandene fra tørlagt til knap en meters dybde.

Ved Søndervig var der et vadested, der som regel kunne passeres i hestevogn eller i båd. Ufarligt var det dog ikke ved usædvanlige højvande eller isdrift eller i mørke. Trafikken var livlig og stigende. I 1860 opgives der,

Bagges dæmning

Mislykket inddæmning fra 1862 over Sandene mellem Ringkøbing fjord og Stadil fjord. Ansøgning om statsstøtte til nyt landvindingsprojekt i 1957, men afslag. I dag lavvandet vig med rester af den gamle dæmning i det nordvestlige hjørne af Ringkøbing fjord.

Kortene er fra henholdsvis 1871 og 2001. De viser, hvordan det syv kilometer lange strømløb mellem Stadil Fjord og Ringkøbing Fjord oprindeligt var delt i to områder: de smalle Sande i nord (fra Søndervig-Ringkøbing vejen og nordpå, hvor der i dag er golfbane) og de brede Sande i syd (fra samme landevej og sydpå ud i fjorden).

Ringkøbing-Skjern kommune.

Koordinater: 6217936, 447412.

at ca. 1800 personer årligt passerede færgestedet nede ved Nymindegab, og man regnede med det dobbelte antal oppe ved Sandene.

De besværlige overfartsforhold var stærkt generende for beboerne på Holmsland. Når man ikke kunne komme over vadestedet til Søndervig, så skulle man hele den lange omvej på 4-5 mil op over Vedersø. En dæmning på tværs ville være velkommen, men nemt skulle det ikke være at gennemføre den ide.

Modstridende interesser

Knap havde prokurator Søren Bagge Hansen indsendt sin koncessionsansøgning i 1844, før de første protester meldte sig.

Fiskerne var bekymrede for deres indtjening, og landmændene var bekymret for oversvømmelser af engene langs Holmsland og Stadil fjord. Og så var der de lodsejere, der pludselig selv fik samme ide som prokuratoren. De krævede ret til at foretage inddæmningen til egen fordel.

Efterhånden udkrystalliserede Holmsland-modstanden sig i to lejre, for og imod, men da der også kom protester fra He, Stadil, Staby, Vedersø, Rindum og Ringkøbing sogne, kunne Bagge Hansen ikke komme nogen vegne. Tilladelser fik han ingen af, men mistede blot en masse penge.

I ti år agiterede han til stadighed for sit projekt, og i 1854 besluttede han at prøve igen, da han mente, stemningen var vendt til det positive. En ny ansøgning blev sendt af sted til København.

Den blev startskuddet til en omfattende strid, som skulle stå på gennem flere år. Selv om Søren Bagge Hansens søn gik af med sejren, endte projektet alligevel i sidste ende som en bitter fiasko.

Det nye projekt

Bagge Hansens reviderede plan gik ud på at nøjes med at inddæmme de brede Sande i syd.

For ikke at få vrøvl med fiskere og bønder skulle dæmningen kun bygges netop så høj, at fjordvandet lige akku-

rat ville blive holdt ude om sommeren. Efterår og vinter ville det inddæmmede land være oversvømmet. En åben kanal, der kunne sikre fiskenes frie vandringer, også om sommeren, skulle graves mellem de to fjorde.

Til at bedømme det nye projekt blev der atter nedsat en landvæsenkommission, men den blev straks overdænget med protester og klager.

Inddæmningen ville ødelægge fiskeriet, især efter helt og ål, som mange fattige familier var afhængige af, påstod fiskerne. Den ville øge risikoen for oversvømmelser af marker og gårde, frygtede landmændene. Stifrets landinspektør, Jens Fløe, der lo-kalt ikke var nogen ubetydelig person, talte også stærkt imod projektet.

Men det kunne kommissionens flertal ikke tage sig af.

Man støttede sig til sagkundskaben i skikkelse af cand. polyt. H. Reimer, der havde opstillet de beregninger angående vandstanden og »kraften« i Ringkøbing Fjord, som Bagge Hansen byggede sin ansøgning på. Kommissionens kendelse blev afsagt i 1854, og den var positiv. Inddæmningen »burde nyde fremme«.

Imidlertid besluttede Bagge Hansen sig nu for at ændre projektet. Han ønskede dæmningerne gjort højere, og der skulle indbygges to sluser.

De ændrede forudsætninger fik imidlertid alvorlige følger. Bagge Hansen lagde sig dermed ud med sogneforstanderskabet (den tids sogneråd), der indledte en energisk kamp mod hele foretagendet.

Atter en afvisning

Den 2. februar 1855 blev der afsendt en ny protest til ministeriet på vegne af Holmsland, He, Stadil, Vedersø og Ringkøbing sogne. Især cand. polyt. Reimers beregninger var man ikke trykke ved.

»Det er ikke her, som når man tager tap-pen af en tønne eller som en strøm, der har et givet fald og stadig skrider fremad«, hed det i protesten. Tværtimod går vandet snart hid, snart did, eftersom hav, fjord, vind og vandfald foranlediger.

De protesterende mente, at hverken

Halvor Christian Bagge (1826-1888) var født i Ringkøbing, men blev som 12-årig sendt på Sorø Akademi Lærde Skole og Opdragelsesanstalt, hvor han opholdt sig i syv år. Senere student og efterfølgende militæruddannelse, så vejingeniør i Vestjylland og fra 1859 fulgte fejlsagne inddæmningsprojekter for Sandene i Ringkøbing Fjord, Vest Stadil Fjord, Rands Fjord og endelig Saltbækvig nord for Kalundborg. Bagge ejede en særlig ildhu og evne til at begejstre andre for at investere i sine dristige projekter, men ingen af dem lykkedes. Foto: fra bogen »Saltbækvig«.

den nævnte polytekniker eller noget andet menneske ville være i stand til at beregne vandets mægtige forøgelse, stigen og fald, der er så aldeles afhængig af, fra hvilken side og med hvilken længere eller kortere tid, større eller mindre kraft, vinden blæser.

Protesten gjorde indtryk ovre i København.

Efter nærmere overvejelser erklærede ministeriet, at det ikke kunne give landvæsenkommissionen medhold i den afsagte kendelse. Man savnede tilstrækkelige oplysninger til at kunne bedømme den reelle risiko for oversvømmelser, og man var heller ikke overbevist om, at heltfiskeriet ville kunne fortsætte uden betydelige tab for fiskerne.

For anden gang var projektet tabt på gulvet.

Efterhånden havde sagen kostet Søren Bagge Hansen betydelige beløb. Han satte nu alt ind på at få en afgørelse, fordi den fortsatte uvished blokerede for investeringer i andre forretninger.

I april 1855 indsendte Bagge Hansen en tredje, revideret ansøgning, hvori han havde forsøgt at tage højde for både oversvømmelser og tab i fiskeriet. Sagsbehandlingen trak imidlertid ud, så 7. januar 1856 tillod han sig at rykke for et svar. Den utålmodige henvendelse fik det negative resultat, at ministeriet prompte afviste ansøgningen.

Løjtnanten tager over

I sidste runde havde prokurator Bagge Hansen engageret sin søn, løjtnant Halvor Christian Bagge, til at stå for dæmningsbyggeriet. Sønnen stod nu parat til at overtage projektet.

Løjtnanten havde angiveligt modtaget undervisning i »ingeniørkunsten«, og på faderens regning havde han også været i udlandet for at studere inddæmningsarbejder.

Imidlertid stod han i begreb med at overtage en del vejarbejder i Jylland, som ville kræve både al hans tid og kapital. Det passede ham derfor ganske godt, at faderens ansøgning blev afvist, så han fik tid og økonomi til et vejanlæg mellem Ringkøbing og Holstebro og til landevejen mellem Ringkøbing og Silkeborg.

I samme periode arbejdede den senere direktør for Det Danske Hedeselskab, Enrico Mylius Dalgas, som vejingeniør på landevejen mellem Viborg og Holstebro. Sandsynligheden taler stærkt for, at Bagge og Dalgas har kendt hinanden.

I 1859 er løjtnant Bagge færdig med sine vejarbejder. Samme år indsender han en ansøgning om tilladelse til at opføre de to dæmninger, som faderen tidligere er blevet nægtet. Han får amtmandens anbefaling, men dog med den bemærkning at man betragter løjtnantens økonomiske forhold som så anstrengte, at man ikke kan se, hvordan ansøgeren skal kunne løfte opgaven alene.

Efter prokurator Bagge Hansens nederlag i 1856 havde de lokale lodsejere haft nogle år til at vurdere sagen, og nu mente de, at de nok selv kunne stå for et projekt. De var også imod, at en fremmed skulle drage fordel af en

inddæmning tæt uden for deres stald-dør. Løjtnant Bagge som person var de direkte imod, fordi de mente at kende hans elendige økonomiske forhold.

På egnen talte man også meget om de dårlige erfaringer fra Nissum Fjord. Deroppe havde en købmand erhvervet sig ejendomsretten over et betydeligt fjordareal, som han så alligevel ikke havde penge til at inddæmme. Projektet havde derfor ligget stille, indtil købmanden fik solgt ejendommen til nogle pengemænd. Til gengæld udførte de arbejdet så ringe, at alle lokale såvel som andre sagkyndige sagtens kunne have forudsagt, at det ville mislykkes.

Jo, det var nok bedst, at lokale folk selv stod for den slags projekter, mente man.

Ansøgninger i syd og nord

Flere lodsejere havde allerede investeret store beløb og et betydeligt arbejde i at indvinde deres andel af de brede Sande (den sydlige del).

De havde også udfærdiget en plan, som de havde søgt tilladelse til. I sommeren 1860 lod de stifte et aktieselskab, der hurtigt fik 80 aktionærer. Det nye aktieselskabs formål var at inddæmme 250 hektar fjordbund, altså betydeligt mindre end løjtnant Bagges projekt, der omfattede 440 hektar nyt land.

For at komplicerede situationen

yderligere havde lodsejerne i den nordlige del (de smalle Sande), også indsendt en ansøgning. De ville dog ikke inddæmme Sandene, men beplante strømløbet ud for deres lodder.

Landvæsenkommissionen skulle altså behandle hele tre projektforslag.

Da det ikke lykkedes at opnå forlig mellem parterne, blev der afsagt en kendelse den 31. marts 1860, og det blev løjtnant Bagges inddæmning, der skulle »tillægges fremme«, altså et regulært nederlag for lodsejerne og de lokale interesserede. De fik dog tilkendt en strimmel jord på 25 alens bredde (15,7 meter) ud for deres lodder, og de fik også flyttet den nordlige dæmning. Den skulle bygges på grænsen mellem de smalle og de brede Sande og ikke helt oppe ved Stadil Fjord.

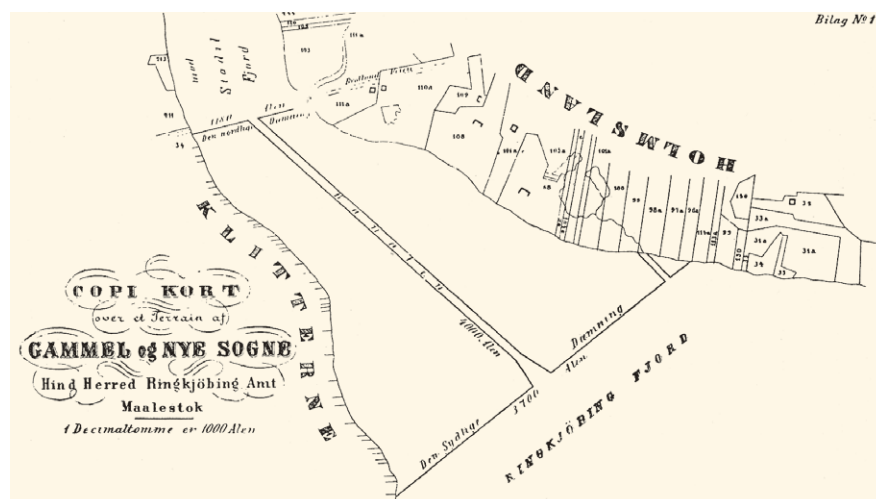
Bagges projekt var dermed begrænset til kun at omfatte de brede Sande, dvs. området syd for den nuværende landevej mellem Søndervig og Ringkøbing.

Løjtnanten må sælge sin livsdrøm

Men allerede få måneder senere får amtmanden og de skeptiske lodsejere ret i deres mistro til løjtnant Bagges økonomiske formåen. Han har ingen kapital.

1. september 1860 ansøger Bagge om, at den forventede bevilling til inddæmningen må blive udstedt til de to

Denne skitse af den projekterede inddæmning af de brede Sande var vedlagt løjtnant Bagges indbydelse til at tegne aktier i projektet i efteråret 1861.

Resterne af løjtnant Bagges gamle dæmning skyder sig ud fra hver sin side af de brede Sande. En langstrakt stump dæmning ligger isoleret ude i fjorden efter de to brud på dæmningen. Til højre i billedet strækker Holmslands Klit sig sydover med store sommerhusområder, og til venstre ses Ringkøbing By. Vejen ud til Søndervig ligger på den inderste dæmning, som blev opført, inden Bagge forlod projektet. Foto: Hunderup Luftfoto, juli 2008.

pengestærke grosserer, A.V. Liebman og M.H. Glückstadt, begge København. Løjtnant Bagge er tvunget til sælge sin livsdrøm, før den overhovedet er realiseret. Arbejdstegninger, koncessionen og tyve års skattefrihed for det indvundne areal er på plads, men finansieringen magter han ikke selv at skaffe.

Og inden længe skifter den kongelige bevilling hænder nok en gang.

10. august 1861 er det to andre grosserer, M. Bendix og N.C. Wulff, der står som ejere. Dog er der kun tale om en midlertidig løsning, indtil »Aktieselskabet for Sandenes Inddæmning« er dannet. Koncessionen overtages af dette selskab 24. marts 1862. Dermed skulle det endelig ansvar for projektet være lagt fast, og aktietegningen kan begynde.

I ventetiden er der opstået nye komplikationer.

Efter at landvæsenkommissionens kendelse havde begrænset løjtnant

Bagges projekt til kun at omfatte de brede Sande i syd, vejrede lodsejerne omkring de smalle Sande i nord morgenluft. Nu vil de igen være med. De har derfor indsendt en ansøgning til indenrigsministeriet om tilladelse til at beplante og kultivere de smalle Sande for derigennem at opnå ejendomsret til »disse vor retmæssige ejendomme«, som det hedder i ansøgningen.

Nok en ansøgning

Få måneder senere kompliceres sagen yderligere, da fire fremtrædende lokale mænd fremsender nok en ansøgning. De vil have tilladelse til at anlægge en dæmning med tilhørende bro over de smalle Sande, så der skabes bedre forhold for samfærdslen mellem Holmsland Klit og det øvrige opland. Broen skal ligge lige nord for Bagges påtænkte dæmning. Ansøgningen, der senere følges op af en

gennemarbejdet plan, anbefales af sogneforstanderskabet.

Nu må der atter en landvæsenkommission til at dele sol og vind lige. Kommissionen afholder sit første møde 9. juli 1861 på Hans Lodbergs gård i Søndervig. Her fremlægges den nye plan med kortbilag over den projekterede bro samt planen for kultivering af de smalle Sande. Planen er underskrevet af 34 lodsejere.

Det projekt kan der overhovedet ikke blive tale om, efter løjtnant Bagges mening.

På mødet protesterer løjtnanten voldsomt. Han – og han alene – har retten til inddæmning af Sandene, ifølge den kongelige bevilling, og han »reserverer alt fornødent« med hensyn til lodsejernes plan.

Skulle de alligevel opnå tilladelse til at inddæmme den nordlige del af Sandene, så forlanger løjtnanten, at de bliver forpligtet til at bidrage økonomisk til opførelsen af hans dæmning

og til den kaution, som den forrige landvæsenkommission havde bestemt skulle stilles for den sydlige inddæmning af Sandene.

Kort sagt – lodsejerne i nord skal betale til Bagges dæmningsprojekt i syd, hvis de vil have lov til at gennemføre deres eget projekt.

Kommissionen forsøger at forlige de to parter, og det lykkes at nå frem til en aftale, hvor Bagge påtager sig at opføre en dæmning med kørevej mellem de brede og de smalle Sande. Han kræver til gengæld, at den kaution, der er nævnt i den oprindelige kongelige bevilling, skal nedsættes fra 5000 til 2000 rigsdaler (fra 599.500 kr. til 239.800 kr. i 2008-priser). Kautionen repræsenterede en ganske betydelig sum, omkring en femtedel af den samlede kapital i »Aktieselskabet for Sandenes Inddæmning«.

Det er alle med på, men aftalen er dog så vidtgående, at den vil kræve ministeriets godkendelse, så kommissionen må atter skrive til København.

Der afholdes nyt møde om sagen 5. august, denne gang på rådhuset i Ringkøbing. Tidsfristen for løjtnant Bagges forligstilbud er ved at løbe ud, men der er endnu ikke kommet svar fra ministeriet.

Bagge vil i gang med sit projekt, inden sommeren er helt forbi, hvis han skal stå ved sit tilbud. Ingen af de fremmødte lodsejere har noget at indvende imod, at Bagge går i gang med den nordlige dæmning, selv om spørgsmålet om kautionsens størrelse er uafklaret. Kommissionen vælger også at se stort på den manglende tilladelse fra København. Dæmningen skal jo tjene som kørevej over til Holmsland, så det kan ikke gå for stærkt med at få den bygget.

Bagge får grønt lys til straks at sætte arbejdet i gang.

Men 31. august, blot tre uger senere, afsiger landvæsenkommissionen sin kendelse, og den giver lodsejerne i nord ret til at sætte deres plan i gang. Denne kendelse bliver formaliseret den 28. marts 1862, da der meddeles kongelig bevilling til at inddæmme de smalle Sande inden udgangen af året 1864. I øvrigt med 20

års skattefrihed i lighed med Bagges projekt.

Lodsejerne går nu i gang med deres dæmninger ude i strømmen, og alt synes at gå planmæssigt, men kun i et års tid. Så slår løjtnant Bagge pludselig til.

Snigløber de lokale

Med et pennestrøg fejes de lokales kamp for at opretholde vandforbindelsen mellem Ringkøbing Fjord og Stadil Fjord på gulvet. Gennem 19 år har de insisteret på at bevare strømløbet ned gennem Sandene af hensyn til fiskeriet, men det er nu slut.

Bag om ryggen på alle har løjtnant Bagge i 1863 opnået kongelig bevilling til at inddæmme og tørlægge den vestlige del af Stadil Fjord.

Samme år opfører han en lukket dæmning tværs over den nordligste del af de smalle Sande. Der er hverken åbning eller sluse i dæmningen. Sandene er som vandvej omdannet til en blindgyde.

For de lokale landmænd og fiskere må det være kommet som et chok, at de myndigheder, der hidtil havde støttet dem i kampen for at bevare det åbne sund mellem de to fjorde, pludselig vender helt rundt og tilsidesætter alle tidligere kendelser.

Med den nye tilladelse til løjtnant Bagge er vandforbindelsen mellem de to fjorde fuldstændig afskåret. Alt vand må fremover strømme ud gennem Vonåen i det sydøstlige hjørne af Stadil Fjord. Sådan som det sker i dag.

Fuldstændig udtørring

Lodsejerne vender nu også rundt som på en tallerken. De opgiver kravet om en åben strømrønde, og i maj 1865 ansøger de kongen om tilladelse til at foretage en fuldstændig inddæmning af de smalle Sande.

Atter engang samles en landvæsenkommission hos Hans Lodberg i Søndervig. Det sker 9. juni 1866, og løjtnant Bagge møder op på vegne af »Aktieselskabet for Sandenes Inddæmning«.

Nu er situationen en helt anden, og

derfor vil Bagge blandt andet gerne frigøres for den betydelig udgift til at anlægge en kanal. På mødet gør løjtnanten også krav på de 2000 rigsdaler, der var stillet i kaution, og som skulle tilbagebetales et år efter, at inddæmningen var gennemført.

De brede Sande var blevet tørlagt første gang allerede i juni 1865. Ganske vist var fjordvandet atter trængt ind under en søndenstorm i oktober samme år, men dette gennembrud var nu lukket, og en dampmaskine arbejdede dag og nat på at løfte de sidste 4-5 tommer vand ud fra arealet. Aktieselskabet anså inddæmningen for fuldført i sommeren 1865, hvorfor man nu begærede kautionen frigivet.

I det store hele godkendtes Bagges opfattelse af sagen.

Men kort tid efter viste det sig, at Bagges inddæmning alligevel var en fiasko. Ganske vist var det lykkedes i første omgang at tørlægge de brede Sande og delvis tilplante arealet med græs, men efterfølgende brud på dæmningen under en voldsom stormflod kunne ikke udbedres, skønt Bagge anvendte mange penge på forsøget. Dæmningen var underdimensioneret fra starten.

De skeptikere, som i sin tid havde protesteret mod cand. polyt. Reimers beregninger, viste sig at have ret. Der var simpelthen regnet forkert.

Bagge gemmer sig på Saltbækvig

Herefter er det slut med initiativer fra »Aktieselskabet for Sandenes Inddæmning«.

Dæmningerne forfalder, uden at selskabet gør noget for at hindre det, også selvom de har pligt til at vedligeholde den vigtige vej dæmning over til Søndervig. Den har fået så stor betydning for beboerne, at sognerådet selv betaler for de nødvendige reparationer, bl.a. efter en voldsom storm i foråret 1868.

Gentagne gange skriver sognerådet til formanden for aktieselskabet, borgmester Lars Christian Larsen i København, for at få refunderet de betydelige udgifter til vedligeholdelsen, men man får aldrig svar.

Løjnant Bagge selv har forladt Vestjylland og er gået i skjul for sine kreditorer. Hans adresse opgives som »Gentofte«, men der opholdt han sig ikke. Han var allerede i gang med et nyt projekt.

Siden december 1864 havde Bagge arbejdet på at opnå koncession på inddæmning og tørlægning af Saltbæk Vig i Vestsjælland. Her kunne landvindes 2700 hektar nyt land, og koncessionen ville være adgangsbillet til en kærkommen guldgrube for den altid pengetrængende Bagge.

I december 1866 modtog han den endelige bevilling, hvorefter han kastede sig ud i at skaffe kapital til denne enorme opgave. Alle besværlighederne i Ringkøbing Fjord havde han tilsyneladende lagt bag sig.

Forbløffende hurtigt lykkedes det at få stiftet »Interessentskabet til Inddæmning og Udtørring af Saltbækvig«. Borgmester L.C. Larsen, København, sagde ja til også at være formand for dette selskab, hvorefter der blev tegnet interessentskabsbeviser for 180.000 rigsdaler (21 mio. kr. i 2008-værdi).

Allerede i efteråret 1866 gik arbejdet i gang på Saltbækvig med flere hundrede jordarbejdere, og projektet skred planmæssigt frem. Men et år senere indtraf katastrofen.

Natten til 5. november 1867 blæste det op til kraftig storm, som nåede orkanstyrke midt på dagen. Det frådende hav overskyllede de ufærdige dæmninger, og pumpeværker og tre lokomobiler styrtede i havet. Alt var tabt.

Herefter forsvandt Bagge fra Saltbækvig, og projektet måtte fortsættes af de øvrige interessenter. Nogle måneder senere, i januar 1868, overdrog Bagge koncessionen til selskabet, og dermed var han helt ude af projektet.

Sognerådet må betale

I Vestjylland bøvlede bønderne stadig med Bagges ufærdige projekt.

Sognerådet var dog ved at tabe tålmodigheden. Sidst i november 1870 skrev sognerådsformanden til ministeriet for at få oplyst adressen på

Resterne af Bagges Dæmning fungerer i dag som oplagsplads for skydepramme og som fundament for en række højspændingsmaster. Billedet er taget fra Holmsland Klit-siden.

den person eller det selskab, der var i besiddelse af løjtnant Bagges oprindelige koncession på inddæmningen af Sandene.

I tilfælde af at koncessionen skulle have »tabt sin kraft« anmodede sognerådet om ret til at overtage den. Når man alligevel skulle afholde udgifterne til vedligeholdelse, kunne man vel med rimelighed gøre krav på koncessionen.

Indenrigsministeriet går nu ind i sagen. Det viser sig, at borgmester L.C. Larsen, København, var udtrådt

af bestyrelsen i 1869, og at en højesteretsadvokat Nellemann, der tidligere havde været bestyrelsesmedlem, også havde forladt den synkende skude. Dem kunne man derfor ikke sende regningen videre til.

Dernæst kunne ministeriet konstatere, at grosserer S.A. Bendix og cand.polyt. Thomas A. English, der var medejer af det velrenommerede københavnske ingeniørfirma English & Hanssen, på den seneste generalforsamling skulle være blevet valgt til at varetage aktieselskabets interesser.

De meldte dog også hus forbi i et svar til ministeriet af 10. marts 1871; angiveligt havde de to herrer blot lovet at indkalde til generalforsamling, hvis en sådan blev fordret på lovlig vis.

Dog benyttede de lige lejligheden til at ansøge ministeriet om forlængelse af koncessionen.

Sagen var endvidere den, at selskabets handlekraft var lammet, fordi man havde overdraget løjtnant Bagge selskabets rettigheder på visse betingelser. Først når Bagge brød de indgåede forpligtelser, ville selskabet kunne tage koncessionen tilbage.

Ministeriet gav så selskabet en frist til at beslutte sig i sagen.

Men fristen udløb, uden at projektet kom videre.

Det var der flere gode forklaringer på, ifølge selskabet. Dels var det originale kort over bl.a. naboskel, som arbejdet skulle udføres efter, forsvundet, og det havde umuliggjort, at arbejdet kom i gang i den forløbne sommer. Dels havde vandstanden i Ringkøbing Fjord været usædvanlig høj i det tidsrum, hvor arbejdet skulle have været udført.

Den 23. december 1872 anmodede selskabet om en forlængelse af fristen for arbejdets genoptagelse. Man havde begrundet håb om at kunne bringe kortet til veje eller måske komme til en fornuftig aftale med sogneråd og lodsejere.

Sognerådet var dog ikke i julehumør, så der blev stillet en række skrappe betingelser. Senest om et halvt år skulle selskabet refundere kommunen samtlige udgifter, som var betalt i de forløbne fem år til at vedligeholde Bagges dæmning. Skulle selskabet beslutte sig for at opgive inddæmningen ved udløbet af fristen, da ville ejendomsretten overgå til Holmsland kommune som erstatning for at vedligeholde dæmningen for at »beskytte en på denne løbende første klasses bivej«.

Hvis selskabet ikke blev pålagt disse betingelser for en forlængelse af fristen, forbeholdt sognerådet sig retten til at indbringe sagen for en dommer. Man ville så gøre krav på at beholde den kaution på de 2000 rigsdaler, der endnu ikke var betalt tilbage til selskabet.

Ministeriet meddelte en ny frist til 1. juni 1873 for at komme i gang med arbejdet, men også denne frist blev overskredet, endda med et helt år. Så tabte Holmsland Kommune tålmodigheden 13. juni 1874, hvor man ansøgte indenrigsministeriet om at få tilkendt retten til projektområdet og de sørgelige rester af dæmningerne.

Et halvt år senere var kommunens ansøgning stadig under behandling. Nye komplikationer var under opsejling.

En sidste kovending

Samtlige lodsejere ned til de brede Sande havde 20. januar 1875 ansøgt ministeriet om ret til indenfor et tidsrum af 10 år at »kultivere«, dvs. beplante, de lavvandede arealer ud for deres lodder. Til gengæld skulle de have ejendomsretten over det indvundne land.

Den ansøgning tyggede embedsmændene noget på i ministeriet.

Først havde lodsejerne været imod en fuldstændig inddæmning, derefter gik de ind for en total tørlægning, men nu vendte man tilbage til den oprindelige holdning, at »arealet, som

skulle indvindes, var af den natur, der ikke egnede sig bedst til at lægge tørt, og erfaringerne på egnen havde også vist, at udtørringen hæmmede, hvad et vedholdende vand kunne fremme«.

Imidlertid opstod der rygter på egnen om et nyt aktieselskab, som skulle være ved at indgå en »mindelig overenskomst« med det gamle selskab om at overtage dettes rettigheder. Det viste sig dog, at det nye selskab bestod af blot en enkelt person, H. Fensdall, København.

Fensdall havde kontaktet indenrigsministeren, der havde lovet ham at se positivt på sagen, hvis forhandlingerne med det gamle selskab ikke førte nogen vegne.

Det gjorde de ikke, så 25. februar 1876 ansøgte Fensdall ministeriet om koncession til at gennemføre inddæmningen af Sandene. Han mente, at det gamle selskab havde fortabt sin koncession ved at ikke at fuldføre arbejdet til tiden. Desuden erklærede han sig parat til at acceptere eventuelle betingelser, der kunne stilles af en landvæsenkommision, og han henviste endvidere til de omgivende lodsejere, der stadig ønskede projektet gennemført. Amtet vedhæftede dog hans ansøgning en påtegning om, at man ikke ville kunne anbefale den, før

Selvom det ikke lykkedes i 1961 at få statsstøtte til at fuldføre Bagges gamle drøm om en tørlægning af de brede Sande, så er der alligevel sket store forandringer med vandstandsforholdene på Holmsland. Dette pumpehus ved Søndervig-vejen sørger for at holde de smalle Sande tørre helt op til Vest Stadil Fjord. Foto: 8. okt. 2008.

Gennem denne pumpekanal trækkes det okkerbelastede vand ud fra de smalle Sande (området med golfbanen) nord for Søndervig-vejen. De to dræned søer, Røjkliet og Humsø, holdes tørlagte ved udpumpning gennem »Brønden«, som er navnet på den kanal, der løber til fra højre. Billedet er taget mod nord fra pumpehuset, som er vist på forrige side. Foto: 8. okt. 2008.

der var truffet en retslig afgørelse om det gamle selskabs ret til inddæmningen.

Her stopper historien lidt brat om løjtnant Bagge og afvandingen af Sandene, men der er ikke mere at hente i arkiverne. Som enhver kan overbevise sig om i dag ved en smuttur ud til Bagges Dæmning i nordvesthjørnet af Ringkøbing Fjord, så blev dæmningen aldrig repareret, endsige fuldført.

Men selve tanken om et projekt var alligevel ikke skrinlagt.

Som et ekko fra fortiden

Hundrede år senere gjorde en håndfuld lokale lodsejere et nyt energisk forsøg på at få tørlagt de brede Sande.

Projektet blev udarbejdet i foråret 1957 af Hedeselskabet. Det gik ud på at reparere Bagges næsten 100 år gamle dæmning for at landvinde 220 hektar fjordbund. Samtidig skulle der bygges et antal pumpestationer og et nyt kanalsystem, så man også kunne detailldræne engene ned til de brede Sande.

Sagen blev kørt i et tæt parløb mel-

lem et par lokale landmænd og Hedeselskabets ingeniører. Så tæt, at det kan være svært at afgøre, hvem der har haft initiativet.

Ved en simpel sammenligning af sagens centrale dokumenter fremgår det, at de er produceret på samme skrivemaskine og sandsynligvis også af den samme person. Der er anvendt samme skrifttype, samme opsætning, understregninger og ordvalg i selve ansøgningen såvel som i lodsejererklæringer og følgebrev til landvindingsudvalget. Utvivlsomt er alle dokumenterne udformet af Hedeselskabet. Det synes klart, at de lokale landmænd blot har skulle indsætte deres underskrift på dokumenter, der var udfærdiget i Viborg.

Af ansøgningen fremgik det imidlertid, at der ikke var den store interesse lokalt for sagen. Ved »en orienterende, ikke bindende afstemning« blandt de i alt 33 lodsejere fremkom et noget ugunstigt resultat, nemlig 9 lodsejere for projektet, 7 imod, 5 stemte ikke – og 12 var slet ikke mødt op. Opdelt efter hektar var der 43,2 pct. for projektet, 19,5 pct. imod, mens 15,8 pct. undlod at stemme og 21,5 pct. ikke mødte op.

Ved en ny afstemning to måneder senere, da antallet af fremmødte lodsejere var markant større, opnåede man stort set samme resultat: 10 lodsejere var for et projekt, 11 imod, 9 undlod at stemme og tre var ikke mødt op. Hektar-fordelingen var også omtrent den samme som tidligere.

Realiteten var altså, at der ikke kunne skaffes et kvalificeret flertal for projektet. Hverken efter hoveder eller hektar, men det bremsede ingen.

Da der var tale om landvinding på søterritoriet, kunne landbrugsministeren selv sætte projektet i gang. Lodsejere, der var for et projekt, skulle bare – sammen med Hedeselskabet – have overtalt Statens Landvindingsudvalg til at sige god for projektet og derefter indstille det til landbrugsministeren.

Og så skulle ministeren altså også lige sige ja. Det samlede budgetoverslag for projektet lå trods alt på 785.000 kr. (8,9 mio. kr. i 2008-pri-

ser). Om landbrugsministeren ville betale, blev dog aldrig opklaret.

Samfundet skal betale

Den helt afgørende forudsætning for at komme videre med projektet var, at Statens Jordlovsudvalg ville stå som den formelle ejer af de umatrikulerede arealer, når Statens Landvindingsudvalg havde betalt for at tørlægge fjordbunden. Det ene statslige udvalg skulle altså overtage det nye land fra det andet udvalg – med de efterfølgende udgifter til kultivering.

Jordlovsudvalgets lokale repræsentant afgav en erklæring om projektet i maj 1958, men den var ikke positiv. Interessen for den slags arealer var vigende, og frem for alt – prisen ville være så høj pr. hektar, at »Statens Jordlovsudvalg ingen interesse [kan] have i erhvervelsen.«

Den besked vakte ikke begejstring i landvindingsudvalget.

Sagen blev diskuteret på det 58. plenarmøde i Statens Landvindingsudvalg i september 1958, hvor Hedeselskabets direktør Basse, som medlem af udvalget, mente, at »det bør være det almindelige, at disse nye inddæmmede arealer overtages af jordlovsudvalget til oprettelse af husmandsbrug, og det må være et spørgsmål mellem jordlovsudvalget og staten, hvem der skal betale den merudgift, som ikke kan pålignes de nye brug.«

Andre medlemmer bakkede op om synspunktet, og man slog fast, at landvindingsprojekter aldrig kan være afhængige af, hvad Statens Jordlovsudvalg vil eller ikke vil betale for arealerne. Man mente, at »det må fastholdes, at jordlovsudvalget skal overtage disse, men hele samfundet må være med til at betale.«

Udvalgsformanden afrundede så spørgsmålet med den konklusion, at det måtte være jordlovsudvalget, der skulle udnytte arealerne.

Men lige lidt hjalp disse besværgelser. Jordlovsudvalget var ikke til sinds at lade sig rokke.

I det næste par år tages sagen op en gang eller to, men uden de store fremskridt. I efteråret 1961 meldte jordlovsudvalget så endnu skarpere ud i en anden sag, der ellers var anset

for en bedre landvindingsopgave end Sandene i Ringkøbing fjord. Heller ikke her mente jordlovsudvalget at kunne opnå den fornødne rentabilitet.

Den melding tog pippet fra landvindingsfolkene. I februar 1962 – efter fem års forhandlinger – indstillede udvalget, at »sagen ikke kan forventes gennemført under den nuværende bevillings-situation.« Den besked fik lodsejerne i marts samme år.

Sagen om Bagges dæmning er aldrig taget op siden.

Murbrokker og masser af skydepramme

Den dag i dag ligger resterne af løjtnant Bagges kuldsejlede drøm som nedbrudte dæmningsrester i det nordvestlige hjørne af Ringkøbing fjord.

Fra hver side af de brede Sande skyder dæmningen sig ud i fjorden, men den er gennembrudt to steder, så i midten ligger der en langstrakt ø med vand hele vejen rundt. Øen er helt overvokset af tagrør, og af den grund fungerer den ikke rigtig som fugleø.

Ringkøbing Fjord blev aldrig afvandet, sådan som løjtnant Bagge drømte om. I dag er fjorden et højt klassificeret naturområde, også i internationale kredse. Samtidig er det lavvandede vådområde centrum for landsdelens meget store turisme. Især tyske familier finder stor glæde ved at besøge denne del af det vestjyske landskab, hvor der stadig findes næsten uberørte pletter med ro og idyl.

For en koloni af hættemåger kunne det ellers være en fin yngleplads, i sikkerhed for ræven, men på grund af den tætte rørskov, kan fuglene ikke bygge reder.

En gammel, forladt minkfarm ligger på vestsiden, hvor dæmningen skyder sig ud fra land. Henover rørskoven svæver en rørhøg, mens tusinder af måger skriger ude fra de brede Sande. Sådan rigtig vestjysk stemning ved fjorden.

Murbrokker, rustent jern og betonklodser fylder godt op i de dybe hjulspor ned til dæmningen. I årenes løb er der kørt mængder af bygningsaffald herud. Henover selve dæmningen strækker sig en tracé af højspændingsmaster, med 250 meters mellemrum står de der på deres flere meter høje betonklodser.

Her vokser masser af røde hybenroser og gule gyvelbuske, en skarv tørrer sine våde vinger på en rusepæl, en hjejle fløjter klagende forbi, to bekkasiner ryger op fra den dyndede fjordbred, og et par stære sidder i hyldebusken og venter utålmodigt på, at bærrerne skal modne og blive helt sorte.

Gemt i tagrørene ligger der elleve skydepramme et par hundrede meter ude af den ene dæmningsrest. Blandt dem to af de plumpe svanebåde. Det er selvfølgelig derfor, de dybe hjulspor når helt herud på resterne af Bagges dæmning.

Rigtige jægere kører da på jagt – helt ned til båden.

KILDER

Forfatterens besøg på lokaliteten, 11. sept. 2005.

Hansen, Kjeld: Det tabte land. Gads Forlag 2008.

Harnow, Henrik: Den danske ingeniørs historie 1850-1920. Systimes Teknologihistorie 1998.

Lodberg, Thorvald: Inddæmningen af Holmslands Sande. Hardsyssels Aarbog, 31: s. 120-158. København 1937.

Pontoppidan, Henrik: Lykke-Per. 5. udgave. Gyldendal 2006.

Statens Landvindingsudvalg, j.nr. 2021. Rigsarkivet.

Tvedegaard, Grete: Saltbækvig. Udgivet med støtte fra I/S Kählers Ejendomme 2006.

Fuglelivet i dag

Med tilladelse fra Dansk Ornitologisk Forening bringes her et uddrag af DOF-basen, der rummer et meget stort antal fugleobservationer fra alle betydningsfulde fuglelokaliteter i landet. Ønskes der en detaljeret og aktuel status for fuglelivet ved Sandene, så brug dette link: www.dofbasen.dk

Herunder ses en oversigt over de 148 fuglearter, som er registreret fra **Sandene** i Ringkøbing Fjord, pr. 1. oktober 2009. I parentes ses antallet af observationer og individer i alt.

Rødstrubet Lom	(1/1)	Havørn	(2/2)	Storspove	(63/36769)	Bjergvipstjert	(1/1)
Toppet Lappedykker	(6/36)	Rørhøg	(24/47)	Sortklire	(7/36)	Bynkefugl	(8/18)
Gråstrubet Lappedykker	(1/1)	Blå Kærhøg	(35/62)	Rødben	(16/205)	Sortstrubet Bynkefugl	(2/2)
Mallemuk	(1/1)	Hedehøg	(6/6)	Damklire	(2/2)	Stenpikker	(4/96)
Skarv	(7/20)	Duehøg	(2/2)	Hvidklire	(9/83)	Ringdrossel	(1/1)
Rørdrum	(9/9)	Spurvehøg	(6/7)	Svaleklire	(7/26)	Sjagger	(1/12)
Fiskehejre	(20/149)	Musvåge	(19/51)	Tinksmed	(8/30)	Vindrossel	(1/9)
Flamingo sp.	(1/4)	Fjeldvåge	(4/6)	Mudderklire	(2/8)	Græshoppesanger	(1/1)
Knopsvane	(28/1905)	Fiskeørn	(24/27)	Stenvender	(2/17)	Sivsanger	(5/12)
Pibesvane	(6/139)	Tårnfalk	(14/26)	Odinshane	(1/1)	Rørsanger	(2/28)
Sangsvane	(4/295)	Dværgfalk	(8/9)	Almindelig Kjove	(2/7)	Tornsanger	(1/1)
Sædgås	(7/7)	Agerhøne	(8/46)	Dværgmåge	(5/10)	Gransanger	(1/1)
Kortnæbbet Gås	(49/50954)	Vagtel	(2/2)	Hættemåge	(14/2108)	Løvsanger	(2/2)
Blisgås	(9/14)	Fasan	(3/3)	Stormmåge	(8/890)	Broget Fluesnapper	(1/2)
Grågås	(7/87)	Vandrikse	(14/20)	Sildemåge	(3/37)	Skægmejse	(7/40)
Indisk Gås	(2/5)	Grønbenet Rørhøne	(1/1)	Sølvmåge	(9/146)	Blåmejse	(1/20)
Snegås	(2/3)	Blishøne	(28/13807)	Gråmåge	(2/2)	Pungmejse	(1/1)
Canadagås	(5/67)	Trane	(4/10)	Svartbag	(9/62)	Rødrygget	(1/1)
Bramgås	(28/1199)	Strandskade	(6/19)	Sandterne	(5/9)	Tornskade	(1/1)
Knortegås	(6/117)	Klyde	(2/4)	Rovterne	(2/2)	Stor Tornskade	(1/1)
Nilgås	(1/2)	Lille Præstekrave	(1/1)	Fjordterne	(2/14)	Råge	(1/1)
Gravand	(23/192)	Stor Præstekrave	(8/133)	Dværgterne	(1/4)	Sortkrage	(16/21)
Pibeand	(12/7203)	Pomeransfugl	(1/1)	Sortterne	(4/9)	Gråkrage	(3/55)
Knarand	(3/4)	Hjejle	(30/13489)	Alk	(1/14)	Stær	(12/117300)
Krikand	(12/535)	Vibe	(28/2109)	Huldue	(5/8)	Skovspurv	(1/30)
Gråand	(22/708)	Islandsk Ryle	(2/39)	Ringdue	(1/30)	Bogfinke	(1/100)
Spidsand	(15/221)	Dværgryle	(6/46)	Turteldue	(2/2)	Kvækerfinke	(1/500)
Skeand	(13/125)	Temmincksryle	(7/19)	Gøg	(4/4)	Grønirisk	(1/1)
Taffeland	(1/2)	Krumnæbbet Ryle	(2/11)	Slørugle	(1/1)	Stillits	(1/3)
Troldand	(7/289)	Almindelig Ryle	(10/484)	Skovhornugle	(2/2)	Tornirisk	(6/1066)
Bjergand	(2/4)	Kærløber	(1/1)	Mosehornugle	(26/34)	Bjergirisk	(6/233)
Hvinand	(25/2087)	Brushane	(6/957)	Sanglærke	(7/483)	Lille Korsnæb	(1/10)
Lille Skallesluger	(3/3)	Enkeltbekkasin	(9/16)	Bjerglærke	(1/3)	Lapværling	(16/75)
Toppet Skallesluger	(3/14)	Dobbeltbekkasin	(21/792)	Digesvale	(1/240)	Snepurv	(7/91)
Stor Skallesluger	(4/24)	Tredækker	(1/1)	Landsvale	(2/4501)	Gulspurv	(5/6)
Hvæpsevåge	(2/2)	Stor Kobbersneppe	(2/3)	Markpiber	(1/1)	Rørspurv	(8/51)
Rød Glente	(4/4)	Lille Kobbersneppe	(2/98)	Engpiber	(4/47)	Bomlærke	(3/7)
		Småspove	(14/429)	Gul Vipstjert	(1/2)		